ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЮ ГВАРДІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ШМАГАЙЛО Ілля Володимирович - Донецький державний університет внутрішніх справ

https://orcid.org/0009-0001-6150-6035

УДК 342.95

DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2026.2-2.91

У статті, на основі опрацювання енциклопедичної, науково-теоретичної літератури та положень чинного законодавства України, розкрито сутність і зміст категорій «форма» та «правова форма». Сформульовано авторське визначення поняття «форми здійснення правоохоронної діяльності Національною гвардією України в умовах воєнного стану». На підставі аналізу норм чинного законодавства, яке регулює діяльність Національної гвардії України, виокремлено й охарактеризовано основні форми здійснення правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану, а саме: охоронно-превентивну, режимно-забезпечувальну, міжвідомчу та організаційно-управлінську.

Ключові слова: Національна гвардія України, правоохоронна діяльність, форми правоохоронної діяльності, правова форма, воєнний стан.

Постановка проблеми

Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану зумовило істотні зміни у змісті, організації та порядку діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони. Особливе місце серед них посідає Національна гвардія України, специфіка правового статусу якої полягає у поєднанні завдань оборонного та правоохоронного характеру. В умовах воєнного стану така багатофункціональність набуває особливого значення, оскільки супроводжується розширенням спектра завдань, ускладненням умов їх виконання та необхідністю забезпечення належної взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони. Зазначене актуалізує потребу в належному впорядкуванні правоохоронної діяльності Національної гвардії України, зокрема шляхом визначення та наукового осмислення форм її здійснення, які відображають особливості практичної реалізації правоохоронної компетенції цього військового формування в умовах воєнного стану.

Стан дослідження проблеми

Форми діяльності належать до фундаментальних категорій, дослідженню сутності, змісту та характерних ознак яких присвячено значну кількість наукових праць. Вагомий внесок у розроблення відповідної проблематики зробили: В. Р. Біла, О. М. Куракін, А. О. Мовчан, А. М. Пилипенко, Н. М. Пархоменко та інші науковці. Водночас, багатогранність змісту форм діяльності та різноманітність підходів до їх розуміння ускладнюють вироблення єдиного, універсального визначення цієї категорії. Як наслідок, попри значний рівень теоретичного опрацювання зазначеної проблематики, недостатньо дослідженими залишаються особливості конкретизації форм діяльності окремих суб'єкті сектору безпеки та оборони, зокрема з урахуванням специфіки їхнього правового статусу, характеру повноважень та умов реалізації покладених на них завдань.

Саме тому метою статті є: встановити коло та розкрити зміст форм здійснення

правоохоронної діяльності Національною гвардією України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження відзначимо, що у словниковій літературі словом «форма» характеризують: а) варіант зовнішнього вираження змісту; б) внутрішня організація змісту; в) спосіб існування і вираження змісту; г) зовнішній вигляд, обрис тощо [1, с.1328;2, с.87]. Активно апелюють поняттям «форма» представники юриспруденції, але розуміють дану категорію по-різному. Досить глибоку концепцію визначення терміну запропоновано в дисертаційній роботі Н.М. Пархоменко. На думку вченої правова форма – це наукова комплексна категорія, що відображає різні суспільні явища, які потребують регламентації, а також слугує каркасом усередині права, впорядковує і поєднує всі правові явища і право як таке [3, с.55]. Дещо іншу точку зору пропонує В.Р. Біла. На її погляд, правова форма – це комплексна категорія юридичної науки, значення якої полягає у здатності систематизувати та узагальнювати, утворювати зв'язки як між елементами правової матерії, так і між правовими та неправовими явищами, надаючи останнім юридичного значення та правового захисту [4].

Втім, як правило, домінуюче положення серед наукових поглядів має інструментальний підхід до розуміння правової форми, згідно з яким остання розглядається як зовнішній вияв, модель юридично значимої діяльності. Зокрема, у такому ключі розмірковує О.М. Куракін, який описує категорію, як «організаційну форму діяльності, яка завжди пов'язана з розглядом юридичної справи (правопорушення, суперечки про право, скарги тощо)» [5, с.17]. А.М. Пилипенко розглядає правову форму як юридичну конструкцію нормативного впорядкування діяльності, притаманну будь-якому виду юридично значущої діяльності [6, с.29].

З огляду на викладене, правова форма є складною та багатогранною юридичною категорією, зміст якої доцільно розглядати у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні правова форма характеризує нормативно визначені способи та межі правового впливу на суспільні відносини, а також порядок реалізації правових приписів. У вузькому розумінні вона становить передбачений законодавством спосіб зовнішнього вираження юридично значущої діяльності уповноважених суб'єктів, результати якої можуть зумовлювати виникнення, зміну або припинення правовідносин. Для цілей цього дисертаційного дослідження найбільш прийнятним є вузький підхід, оскільки він дозволяє розкрити особливості практичної реалізації правоохоронних повноважень Національної гвардії України. Відповідно, під формами здійснення правоохоронної діяльності Національної гвардії України в умовах воєнного стану пропонується розуміти сукупність нормативно визначених способів зовнішнього вираження юридично значущої діяльності органів військового управління, військових частин, підрозділів та інших структурних складових НГУ, у межах яких реалізуються покладені на неї правоохоронні завдання, функції та повноваження з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану та зумовлених ним безпекових загроз.

Ґрунтуючись на положеннях чинного законодавства України сьогодні можна виділити декілька ключових форм правоохоронної діяльності НГУ, перша з яких – охоронно-превентивна. Це комплексна форма, яка включає в себе два пов'язані компоненти роботи НГУ. Так, згідно Закону України «Про Національну гвардію України», а також ряду підзаконних нормативно-правових актів, НГУ організовує та здійснює охорону органів державної влади, а також значного кола інших підприємств, установ та організацій. Постановою КМУ «Про затвердження переліку органів державної влади, що підлягають безоплатній охороні Національною гвардією» визначається, що на військове формування покладається обов'язок забезпечувати охорону та безпеку Міністерства внутрішніх справ, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства фінансів, Секретаріату уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Національного агентства з питань запобігання корупції, Казначейства, Офісу військового омбудсмана, а також інших центральних

і місцевих органів виконавчої влади, державних відомств [7;8].

Крім перелічених суб'єктів, Національна гвардія України також організовує та здійснює охорону дипломатичних, консульських установ, представництв міжнародних організацій відповідно до Наказу МВС «Про затвердження Положення про організацію та несення служби з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України». Охорона таких об'єктів, згідно із положеннями Наказу – це комплекс військових дій, що здійснюються разом з режимними, інженерно-технічними та іншими заходами органів державної влади, на які Кабінетом Міністрів України покладено забезпечення розміщення дипломатичних представництв (установ), а також взаємодіючих органів, та виконуються з метою забезпечення недоторканності об'єкта і матеріальних засобів, що йому належать, запобігання проникненню порушників на об'єкт (з об'єкта), припинення нападу на об'єкт [9].

Інші приклади охорони підприємств, установ та організацій силами та засобами НГУ регламентовано Наказами МВС «Про затвердження Положення про організацію і порядок несення служби з охорони ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, об'єктів критичної інфраструктури та спеціальних вантажів Національною гвардією України» та «Про затвердження Положення про організацію та несення служби з охорони органів державної влади та приміщень установ Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України» [10;11].

Також проявом охоронно-превентивної форми правоохоронної діяльності НГУ є забезпечення громадської безпеки та порядку. Для цього в складі Національної гвардії України передбачено спеціальні інституційні елементи, а саме військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку, військові частини оперативного призначення та загони спеціального призначення НГУ [12;13;14]. Зазначені військові частини, підрозділи та загони залучаються до охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки шляхом несення їх особовим складом служби, у тому числі спільно з представниками Національної поліції України, відповідно до порядку, передбаченого Інструкцією про організацію та несення служби з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України [15].

В умовах правового режиму воєнного стану охоронно-превентивний формат діяльності НГУ посилює свою інтенсивність в бік забезпечення належного функціонування держави в особливий період та підтримки правопорядку в усіх сферах життєдіяльності населення. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Національна гвардія України підсилює охорону віднесених до її компетенції об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, підтримує особливий режим їх роботи; контролює (у разі запровадження) дотримання громадянами заборони на проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів і таке інше [16].

Наступною варто відмітити режимно-забезпечувальну форму, яка передбачає участь НГУ, військових частин та підрозділів формування у практичному забезпеченні спеціальних правових режимів і встановлених ними обмежень. При цьому, мова в даному випадку йде не тільки про воєнний стан. Значний пласт діяльності НГУ пов'язано із забезпеченням режиму відбування покарання шляхом організації та здійснення конвоювання.

Відповідна діяльність регламентована Наказом МВС «Про затвердження Положення з організації конвоювання військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України», яким визначено комплекс організаційних, режимно-безпекованих, матеріально-технічних, кадрових та інших заходів направлених на забезпечення ефективного переміщення фізичних осіб, взятих

під варто або засуджених до відбування покарання у вигляді позбавлення волі. Таке переміщення передбачає безперервний нагляд за вказаними особами та контроль їх діяльності з метою недопущення втечі останніх, нанесення шкоди представникам суспільства та військовослужбовцям НГУ. Організаційно конвойна діяльність реалізується шляхом формування спеціальних варт та військових нарядів [17].

В період дії воєнного стану досліджувана форма також передбачає виконання режимних заходів надзвичайного періоду пов'язаних із збереженням правопорядку, суспільної стабільності, попередження порушень публічної безпеки. Так, НГУ залучається до: а) контролю дотримання громадянами та іншими фізичними особами комендантської години, що передбачає заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень; б) забезпечення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, обмеження в'їзду (входу), перебування в населених пунктах, з яких проводиться загальна обов'язкова евакуація; в) проведення перевірок наявності документів у громадян, а також здійснення інших профілактичних заходів [16].

Третьою варто виділити форму міжвідомчою взаємодії в аспекті якої Національна гвардія України об'єднує сили та засоби із іншими суб'єктами правоохоронної системи для виконання спільних завдань або полегшення реалізації власних функцій. Подібна форма передбачає горизонтальне, партнерське співробітництво, а також поєднання кадрових, матеріально-технічних, інших ресурсів. Яскравим прикладом реалізації даної форми є взаємодія передбачена Постановою КМУ «Про затвердження Порядку організації діяльності та взаємодії Національної гвардії з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування з припинення масових заворушень».

Також варто виокремити організаційно-управлінську форму, яка передбачає внутрішньо-орієнтовану діяльність командування, органів військового управління, командирів військових частин та підрозділів НГУ щодо створення належних організаційних, кадрових, матеріально-технічних, інформаційних та управлінських умов для ефективного виконання покладених на Національну гвардію України правоохоронних завдань і функцій. Зміст даної форми охоплює планування правоохоронної діяльності НГУ; прийняття необхідних рішень та видання наказів за напрямом здійснення останньої; організацію системної взаємодії між військовими частинами, підрозділами та органами військового управління НГУ з питань реалізації правоохоронних, режимних, інших заходів; розподіл сил і засобів інституційних складових НГУ; здійснення внутрішнього контролю за правильністю та ефективністю виконання завдань поставлених перед органами, підрозділами, військовими частинами НГУ і таке інше.

Висновки

Таким чином, кожна з окреслених форм характеризується специфічним змістом, особливостями організаційно-правового забезпечення та спрямованістю на реалізацію окремих складових правоохоронної компетенції Національної гвардії України. Водночас, вони перебувають у тісному взаємозв'язку та, в сукупності, забезпечують комплексний характер виконання покладених на це військове формування правоохоронних завдань. Саме через відповідні форми правоохоронна компетенція НГУ набуває конкретного організаційно-правового вираження, забезпечуючи перехід від нормативного закріплення повноважень до їх практичної реалізації в діяльності органів військового управління, військових частин, підрозділів та інших структурних елементів. При цьому особливості застосування зазначених форм в умовах воєнного стану визначаються не лише характером правоохоронних завдань, а й специфікою правового режиму, необхідністю оперативного реагування на загрози публічній безпеці та порядку, а також забезпеченням узгодженості дій з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони. Таким чином, їх виокремлення має не

лише теоретичне значення для систематизації правоохоронної діяльності Національної гвардії України, а й практичну цінність для вдосконалення організаційно-правових засад її здійснення в умовах воєнного стану.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. Ірпінь : ВТФ "Перун", 2003. 1440 с.

2. Голунько В. В. Адміністративно-правові основи організації та діяльності Державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ України безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Голунько Валентин Васильович. К., 2003. 183 с.

3. Пархоменко Н.М. Джерела права: теоретико-методологічні засади: дис… д.ю.н. : 12.00.01. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. 2009. 218 с.

4. Біла В. Правова форма як категорія науки адміністративного права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2017. № 876. С. 98–104

5. Куракін О.М. Контрольний процес в органах внутрішніх справ (загальнотеоретичний аспект): дис… канд. юрид. наук. : 12.00.01. Запоріжжя: Запорізький юридичний інститут. 2005. 213 с.

6. Пилипенко А. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів виконавчої влади: питання теорії. *Право України.* 2004. №2. С.26-31

7. Про затвердження переліку органів державної влади, що підлягають безоплатній охороні Національною гвардією: постанова, перелік від 25.11.2015 №971. Офіційний вісник України. 2015. №96. Ст.3292

8. Про Національну гвардію України: закон від 13.03.2014 №876-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. №17. Ст.1216

9. Про затвердження Положення про організацію та несення служби з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України: наказ, положення від 02.02.2016 №74. Офіційний вісник України. 2016. №22. Ст.863

10. Про затвердження Положення про організацію і порядок несення служби з охорони ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, об'єктів критичної інфраструктури та спеціальних вантажів Національною гвардією України: наказ від 15.06.2023 №497. Офіційний вісник України. 2023. №63. Ст.3609

11. Про затвердження Положення про організацію та несення служби з охорони органів державної влади та приміщень установ Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України: наказ від 20.07.2016 №692. Офіційний вісник України. 2016. №70. Ст.2365

12. Про затвердження Положення про військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку Національної гвардії України: наказ, положення від 16.06.2014 №567. Офіційний вісник України. 2014. №57. Ст.1562

13. Про затвердження Положення про військові частини оперативного призначення Національної гвардії України: наказ, положення від 16.06.2014 №566

14. Про затвердження Положення про загони спеціального призначення Національної гвардії України: наказ, положення від 20.12.2018 №1036. Офіційний вісник України. 2019. №8. Ст.291

15. Про затвердження Інструкції про організацію та несення служби з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України: наказ від 24.12.2019 №1089. Офіційний вісник України. 2020. №18. Ст.721

16. Про правовий режим воєнного стану: закон від 12.05.2015 №389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №28. Ст.250

17. Про затвердження Положення з організації конвоювання військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України: наказ від 24.12.2019 №1090. Офіційний вісник України. 2020. №21. Ст.791

FORMS OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITY BY THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Based on an examination of encyclopedic and scholarly literature, as well as the provisions of current Ukrainian legislation, this article explores the essence and content of the categories “form” and “legal form.” The author proposes a definition for the concept of “forms of law enforcement activity by the National Guard of Ukraine under martial law.” Through an analysis of the legislation governing the National Guard of Ukraine, the study identifies and characterizes the primary forms of law enforcement activity conducted under martial law: protective-preventive, regime-enforcement, interagency, and organizational-managerial.

Keywords: National Guard of Ukraine, law enforcement activity, forms of law enforcement activity, legal form, martial law.